

ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗКУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ІЗ ЗАГАЛЬНОЖИВАНОЮ ЛЕКСИКОЮ

Стаття присвячена розгляду проблеми зв'язку загальноживаної лексики та термінології, виявленню їхніх особливостей та відмінностей одна від одної.

Сьогодні термінологія відіграє важливу роль при комунікації людей, слугує інструментом оволодіння специфікою певної галузі науки чи техніки. Саме в термінології можна прослідити вплив суспільства на мову, а це, у свою чергу, дає можливість проаналізувати як культурний, так і науковий розвиток окремо взятої єдності. Термінологія визначає ступінь знання професійної чи іншої діяльності людини. Але лексичний склад будь-якої мови включає не тільки спеціальні, але й загальноживані лексичні одиниці.

Дослідженню поставленої проблеми присвячені праці, В. Акуленко, В.В. Іванова, І.С. Квитко, А.В. Крижанівської, Л. Симоненко, О. Суперанської, Г.І. Філімонової, та інших. До 70-х років ХХ століття науковці гостро ставили питання протиставлення термінології загальноживаній лексиці. З часом дослідники почали приділяти менше уваги цьому питанню, але проблема залишилася відкритою. До кінця ще не вивчено всіх відмінностей та особливостей впливу один на одного таких лексичних типів. Тому на сучасному етапі дослідження в галузі термінології проводиться за наступними напрямками:

- визначення головних якостей терміна;
- лінгвістичний опис природи термінології;
- вивчення зв'язку загальноживаної та термінологічної лексики;
- стандартизація існуючих терміносистем.

Мета статті – провести зіставлення термінологічної (ТЛ) та загальноживаної лексики (ЗЛ), виявити їх функціональні, стилістичні відмінності та проаналізувати їх взаємозв'язок.

Мета зумовлює необхідність виконання таких практичних завдань:

- виділити термінологічний та загальнолексичний прошарки лексики;
- виявити та описати засоби функціонування ЗЛ та ТЛ;
- з'ясувати, чи існує зв'язок між цими одиницями;
- проаналізувати особливості та закономірності при виявленні зв'язку.

Об'єктом безпосереднього аналізу стали англійські терміни банківської справи та загальноживана лексика, яка взята з річних та кварталних звітів міжнародних банків.

Існує велика кількість визначень поняття термін. Так, Б.М. Головін дає наступне: "Окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії..." [1: 276]. О.Н. Галкіна пише: "Термін – це слово або словосполучення...мови, яке створюється...для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів" [2: 56]. О.І. Дуда, у свою чергу, виділяє таку специфіку терміна: "Слово або словосполучення, яке точно й однозначно називає предмет, явище або поняття зі сфери науки, техніки та розкриває його зміст" [3]. У роботі ми будемо дотримуватися наступного узагальненого визначення: термін – це слово, яке у своїх значеннях виражає специфічне поняття науки та техніки і функціонує здебільшого у конкретній сфері.

Терміни чітко згруповані відповідно до тематичних полів. Кожна одиниця вокабуляра належить певному поняттю. Наприклад,

- securities – a certificate of creditorship or property carrying the right to receive interest or dividend, such as shares or bonds;
- maturity spread – difference in the date upon which a bill of exchange or bond becomes due for payment [4: 13, 18].

Розглядаючи положення терміна у термінологічній системі, науковці підкреслюють, що, перш за все, термін належить до загального класу лексичних одиниць. Потім до нього додається специфічна характеристика, яка протиставиться загальній. Т.Р. Кияк вважає, що не можна знайти істотної різниці ні у формі, ні у змісті між словами загальної лексики та словом термінологічної лексики [5: 174].

А.В. Крижанівська, у свою чергу, говорить про те, що основна відмінність терміна від загальноживаної лексики – це специфіка вживання. Термін відносять до спеціальної сфери вживання, беручи до уваги найменування ним спеціальних понять.

Загальноживані слова широко застосовуються у мові для спеціальних цілей. Вони допомагають вести спілкування більш ефективно. Будь який спеціалізований текст не може не включати загальну лексику, яка використовується у її універсально понятійному значенні. Це відбувається тому, що тексти з певних професій базуються на показі відношення поняття до простору та часу. Можна говорити про природний білінгвізм, чи навіть мультілінгвізм тих, хто, крім загальноживаної мови, знає ще і певну професійну мову.

Даючи характеристику загальноживаній лексиці за функціональною ознакою, необхідно відзначити, що для неї типовим є використання лексем у неспеціальному значенні, хоча вона має термінологічний зміст. Подвійне розуміння таких одиниць включає контекст, у якому вони застосовуються.

Основною лексичною та понятійною одиницею спеціальної сфери мови виступають терміни, які дозволяють створювати єдиний інформаційний простір. Для всієї термінології характерним є чіткість, абстрагованість, системність, однозначність. Терміни чітко повинні виражати спеціальні поняття. Як зазначив Ю.М. Скребнєв "терміни в галузі лексики та формула в галузі синтаксису є ідеальними типами мовного вираження, до яких неминуче прагне мова науки" [6: 63].

Термін повинен мати обмежене понятійне, змістовне навантаження у межах певної терміносистеми. Його значення у цих межах повинно залишатися незмінним та чітким. Терміни мають різні ступені точності. Найбільш точними є такі терміни, у структурі яких особливо широко переданий зміст поняття або його відмінні ознаки. Будь-які одиниці спеціальної лексики знаходять багато споріднених рис завдяки двом причинам: 1) вони існують у межах окремих підмов, тобто "систем, що штучно культивуються з тематично організованих спеціалізованих мовних засобів, менших за об'ємом, ніж національна мова, та які займають у ній підпорядковане положення" [6: 98].

Терміни неоднорідні, беручи до уваги критерії, до яких вони належать. Існують такі види термінів:

- а) терміни з інших наук;
- б) вузькоспеціальні терміни.

Перші повинні бути тематично обмежені та спеціально застосовані для певної галузі.

Деякі науковці вважають, що терміни – це тільки слова, які не відомі чи не розпізнаються за межами своєї спеціальної сфери. Інші включають до термінологічних систем усі слова та фрази, які означають спеціальні поняття певної науки.

Головним для термінології залишається поняття норми, нормативних вимог, що вперше було сформовано Д.С. Лотте. Взагалі будь-який термін повинен володіти багатьма властивостями.

Перш за все, це точність. Термін належить безпосередньо до поняття та ясно його виражає. Він відображає ознаки, що вирізняють одне поняття від іншого. За О.Н. Галкіною, значення терміна – це визначення поняття, дефініція, яка йому приписується, якщо невідоме визначення, невідомий і сам термін [2: 58]. Найбільш точні терміни – це ті, в структурі яких чітко вказані зміст та головні ознаки поняття. Це одна з головних відмінностей між термінами та загальноживаними словами.

По-друге, відсутність синонімії. Але це явище може зустрічатися у різних видах дискурсу. Наприклад, існують терміни-дублети, які визначаються функціонуванням терміносистеми:

- revenue – earnings – прибуток;
- letter of credit – credit (стилістична синонімія) – акредитив;
- issue – release – емісія – випуск [7: 19, 23]

Крім цього, серед термінів зустрічається часткова синонімія: charge – tax – збір, дебет – податок; to promote – to encourage – заохочувати – сприяти.

По-третє, значення терміна не може збігатися чи перетинатися зі значенням іншого терміна. Відношення конкретного терміна з іншими терміносистемами повинно чітко вказуватися за допомогою точної дефініції. В.В. Виноградов вважає, що термін – це слово, що виконує номінативну та дефінітивну функції, тобто є засобом логічного визначення. А загальнолітературне слово є засобом чіткого позначення [8: 20].

По-четверте, термін повинен бути незалежним від контексту. Учень Вюстера Фелбер (обидва – представники Венської школи) заявив, що ідеальний термін – це точне співвідношення об'єкта, концепта та знака. Крім цього, він звернув увагу на когнітивний аспект термінології, зробивши концепт центральним елементом вивчення.

По-п'яте, багато науковців виділяють таку властивість, як короткість або стислість. Незважаючи на те, що терміни повинні давати якомога точніше визначення, за структурою бажано, щоб вони були стислі. Цього можна досягнути за допомогою вживання скорочень-символів або елемента аббревіації:

- e-money – електронні гроші;
- e-commerce – електронна торгівля;

та за допомогою лексичних скорочень, коли відбувається заміна словосполучення одним словом:

- money transfer – transfer – переказ грошей – переказ;
- Bill of Exchange – Draft – переказний вексель [7: 5; 9].

Порівнюючи два види лексики, не слід забувати про її оціночний характер. Вважалося, що застосування емоційності, забарвленості та експресивності недопустимо у професійних текстах. Термінологія з таким навантаженням заважає читачеві отримати точні, неупереджені факти, які повинні бути донесені до нього. З розвитком технологій, удосконаленням засобів існування, появою нових життєвих цінностей навіть професійна мова почала застосовувати у невеликій кількості одиниці поданого вокабуляра. Але, на відміну від літературних оповідань, оцінка, яка існує у наукових та професійних текстах базується не на емоціях, а на розумі, інтелекті. Наприклад, до складу багатьох банків сьогодні входить підрозділ "Управління ризиками", який має справу з оцінкою різних ринків. Тому термінологічна лексика цього напрямку має відтінок оцінки:

- carefully evaluating collateral (обмежена оцінка предметів займу);
- adequate loan loss reserve (покриття можливих втрат) [4: 8].

При вивченні термінів головним стає опис їх функціонування. Для цього недостатньо просто надати понятійне представлення, необхідно звернутися до когнітивного аспекту, який характеризує термін у його дії та визнає, що учасники спілкування використовують як мовні знання, так і знання про соціальний контекст (фонові знання). Такий вид дослідження дозволяє вивчити семантику терміна, його використання в дискурсі та взаємозв'язок з людською діяльністю.

Тому науковці говорять про невідривне функціонування термінології та інших видів лексичних одиниць. На використання спеціальної лексики впливає інша лексика певного стилістичного забарвлення – книжна та нейтральна. При цьому вибираючи лексику, необхідно враховувати такі фактори, як жанр, тематику матеріалу та його завдання.

Такі ж мовні засоби можуть використовуватися в різних сферах діяльності, об'єднуючи всі стилі в єдину мовну систему. Залежно від мети та завдань спілкування у функціональній стилістиці активізуються окремі мовні одиниці в певному семантичному значенні. Наприклад, уживання термінів частіше зустрічається у науковому чи офіційно-діловому стилі, ніж у художньому.

Загальноживані слова у спеціалізованих текстах використовуються в їх номінативному значенні, що дозволяє об'єктивно визначити сутність поняття чи явища. Але у конкретному тексті вони можуть змінювати свою семантику.

Таким чином, з вищевикладеного матеріалу видно, що спеціальна та загальноживана лексика взаємодіють між собою, але мають свої особливості, що роблять їх унікальними. Без обох видів лексики неможливе функціонування будь-якого спеціалізованого типу тексту, дискурсу.

У подальшому необхідно більш докладно вивчати питання зв'язку термінологічної та загальноживаної лексики на прикладі окремо взятого типу дискурсу, що дозволить надати детальну інформацію про особливості першого та другого типу лексики, їх вплив на застосування одне одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
2. Галкина Е.Н. Терминология Европейского Союза и проблемы ее перевода на русский язык. Дис...канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1998. – 318 с.
3. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: – К., 2001. – 19 с.
4. Annual Report of the Bank of New York. 2001. – 45 p.
5. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К.: УМК ВО, 1989. – 174 с.
6. Скребнев Ю.М. основы стилистики английского языка: Учебник для ин-в и фак. иностр. яз. – М.: ООО "Издательство Астрель", ООО "Издательство АСТ", 2003. – 221 с.
7. Quarterly Report of the Bank of New York. 2003. – 38 p.
8. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая шк., 1986. – 640 с.

Матеріал надійшов до редакції 13.04.2006 р.

Хацер А.А. Проблемы связи терминологии с общеупотребительной лексикой.

Статья посвящена рассмотрению проблем связи между терминологией и общеупотребительной лексикой, выявлению их особенностей, функциональных и стилистических различий, а также анализу их взаимосвязи.

Khatser G.O. Problems of terminology and common vocabulary connection.

The paper examines connection of common vocabulary and terminology. It determines their peculiarities, functional and stylistic differences, analyzes their correlation